

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (15ος-18ος αι.)

ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ

Διευθύντρια Ερευνών στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ

Η οθωμανική κυριαρχία, της οποίας η έναρξη, συμβατικά και συμβολικά, ορίζεται στα 1453 –χρονολογία ορόσημο– στον χώρο που σήμερα αποτελεί το ελληνικό κράτος, δεν υπήρξε ούτε γενικευμένη και ταυτόχρονη ούτε ομοιόμορφη. Έτσι, ως το άλλο, επίσης συμβατικό χρονικό ορόσημο της νεότερης ελληνικής ιστορίας, το 1821, εκτός από τις περιοχές που εξαρχής δέχτηκαν και ως το τέλος παρέμειναν στην οθωμανική κατοχή, άλλες περιοχές συνέχισαν να τελούν κάτω από τη βενετική κυριαρχία (Ιόνια νησιά) και άλλες να περνούν διαδοχικά από τη μια κυριαρχία στην άλλη (Μοριάς, Κρήτη, νησιά Αιγαίου).

Τούτο σημαίνει –όσον αφορά τη νομισματική κυκλοφορία– ότι η φύση της κάθε κατάκτησης ως ένα σημείο μόνο ήταν υπεύθυνη και πέτυχε να επιβάλει την επικράτηση του ενός ή του άλλου νομίσματος, καθεμιά του δικού της –εξυπακούεται– νομίσματος. Το εμπόριο, οι συναλλαγές, κύριο μέσο των οποίων είναι

το νόμισμα, έχουν τους δικούς τους κανόνες, τη δική τους δυναμική που ξεπερνάει τα όποια γεωγραφικά όρια και αγνοεί τους θεσμικούς καταναγκασμούς, επιβάλλοντας έτσι τη δική του οικονομική λογική.

Το χρήμα, απαραίτητο συστατικό οποιασδήποτε εξελιγμένης κοινωνίας, δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση για την οθωμανική αυτοκρατορία, η οποία στηρίχθηκε και επέζησε τόσους αιώνες χάρη ακριβώς σ' ένα διοικητικό και δημοσιονομικό σύστημα, όπου το χρήμα ήταν αναγκαίο και έντονα παρόν και μάλιστα με πολλαπλούς ρόλους: ως γενικό ισοδύναμο αξιών, ως εμπόρευμα ισότιμο με οποιοδήποτε άλλο, ως αγαθό αποθησαυρισμού, εκδύόμενο τη νομισματική του ιδιότητα.

Στην περίοδο στην οποία αναφερόμαστε εδώ, τα διάφορα νομίσματα έχουν τοπική και χρονική διάχυση τέτοια που μας επιτρέπει αδρομερώς μόνο να

Εικ. 1: Οθωμανικά νομίσματα της περιόδου
Μουσταφά Γ' (1757-1774):
Χρυσό altun (αριστερά κάθετα),
ασημένιο γρόσι (επάνω οριζόντια),
ασημένιος παράς (κάτω οριζόντια).

μιλάμε για ζώνες –και λιγότερο για εποχές– τούτου ή εκείνου του νομίσματος. Σε μια προσπάθεια πάντως ενός χωροχρονικού προσδιορισμού –πολύ γενικού, πολύ σχηματικού– θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα οθωμανικά νομίσματα, καθώς είναι αυτονόητο, έχουν μεγαλύτερη κυκλοφορία στις τουρκοκρατούμενες περιοχές, τα βενετσιάνικα καταβάλλεται μέριμνα από τις Αρχές να επιβληθούν στις βενετικές κτήσεις με τάση ταυτόχρονα να επεκταθούν και στις οθωμανικές,

ενώ τα νομίσματα των άλλων ευρωπαϊκών κρατών έχουν ευκολότερη διείσδυση και βρίσκουν απρόσκοπτη και γενικότερη αποδοχή τόσο στις βενετοκρατούμενες όσο και στις τουρκοκρατούμενες ζώνες.

Η νομισματική κατάσταση που βρήκαν οι Οθωμανοί στις ελληνικές περιοχές που κατέκτησαν ήταν μια απίστευτη πανοπερμία χρυσών, αργυρών και χάλκινων δυτικών νομισμάτων, αποτέλεσμα των φράγκικων κυριαρχιών και των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ Δύσης κι Ανατολής, επικοινωνίας που εντάθηκε ιδιαίτερα από την εποχή των Σταυροφοριών. Με τη δημιουργία στην Ανατολή των διάφορων φράγκικων κρατιδίων και ηγεμονιών υπήρξε αφενός αθρόα εισαγωγή από ευρωπαϊκά νομίσματα των κυριάρχων κι αφετέρου νομισματοκοπή επιτόπου πλήθους νέων κερμάτων, τα οποία παράλληλα με τα βυζαντινά (υπέρπυρα, βυζάντια, κωνσταντινάτα, κομνηνάτα, μανοπλάτα, παλαιολογάτα, τραχέα, δουκάτα, άσπρα, κεράτια, δηνάρια κ.ά.), κατάλοιπα της καταλυθείσας αυτοκρατορίας και σε περιορισμένη οπωσδήποτε κλίμακα, συνέχιζαν να κυκλοφορούν όχι μόνο στις περιοχές των συγκεκριμένων κρατιδίων, αλλά ευρύτερα σε όλο τον χώρο της Ανατολής. Εξάλλου, φορτία ολόκληρα ασημένιων νομισμάτων (grossi, gigliati, torneselli, soldini, migliaresi κ.ά.) μεταφέρονται από ευρωπαίους εμπόρους από τη Δύση στις ανατολικές αγορές για τις ανάγκες του εμπορίου. Καθώς είναι γνωστό, η Δύση

χαρακτηρίζεται ως ζώνη αργύρου, ενώ η Ανατολή ως ζώνη χρυσού.

Αντιμέτωπος με αυτό τον νομισματικό κυκεώνα, ο Σουλτάνος δεν θα αργήσει να θέσει σε κυκλοφορία και το δικό του "εθνικό" νόμισμα, σύμβολο δύναμης και εξουσίας, καθώς το νόμισμα με τις έκτυπες σ' αυτό απεικονίσεις ή τις επιγραφές (τα οθωμανικά νομίσματα είναι ανεικονικά) γίνεται για κάθε ηγεμόνα ένα ευέλικτο μέσο πολιτικής προπαγάνδας, αλλά κυρίως πλούσια πηγή κέρδους.

Το νομισματικό αυτό πολύπλεγμα επιτείνεται από το γεγονός ότι τα διάφορα νομίσματα δεν ανήκουν σε ένα ενιαίο νομισματικό σύστημα, δεν αποτελούν δηλαδή πολλαπλάσια ή υποδιαιρέσεις ενός και μόνο νομισματικού συστήματος, αλλά η σχέση που τα διέπει είναι κατά κανόνα σχέση απλής ανταλλακτικής ισοτιμίας. Έτσι, δίπλα στο νομισματικό σύστημα του υπέρπυρου ή του βυζαντιού υπάρχει το νομισματικό σύστημα της λίρας, του δουκάτου, του τσεκινιού, της λίρας tournois και βέβαια αργότερα του γροσιού.

Ο διμεταλλισμός ή ορθότερα ο συμμεταλλισμός, η παράλληλη δηλαδή κυκλοφορία χρυσών και ασημένιων νομισμάτων δίχως καθορισμό της μεταξύ τους σχέσης, θα είναι το χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής, σε αντίθεση με το Βυζάντιο, όπου ίσχυε ο μονομεταλλισμός με νομισματική βάση τον χρυσό.

Έτσι, ο εκχρηματισμός της κοινωνίας συντελείται μέσα σε έναν νομισματικό κυκεώνα, όπου το λογιστικό νόμισμα συγχέεται με το πραγματικό (*moneta di conto* ή *moneta effettiva*), η *moneta lunga* (ή *di banco*) με τη *moneta corrente* ή *di piazza* και διαφορετικά ευρωπαϊκά νομισματικά συστήματα συνυπάρχουν με το οθωμανικό και εναλλάσσονται στις καθημερινές συναλλαγές από τις πιο μικρές ως τις πιο μεγάλες. Σε πηγές της εποχής συχνά βλέπουμε τα οικονομικά μεγέθη να δηλώνονται με το νομισματικό τους ισοδύναμο σε 2, 3 ή και περισσότερα διαφορετικά νομίσματα. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα από το πρώτο μισό του 18ου αι.: "[...] έφερεν ο διάκο Αθανάσιος από την Βενετίαν δουκάτα τρεχούμενα διακόσια ο<γ>δοήντα πέντε και γροσέτα 18 στένουν φλωρία 80# κάμνουν γρόσια 255: 6". Και το άλλο: "τα όσα εσκουδέρπσε ο χαζή Μανόλης Νόες από τον σιώρ Σιμόν Μαρούτζη δουκάτα κουρέντε 446 γρόσια 16, τα άνωθεν γίνονται δουκάτα ασιμένια 346 σουλδία 4 αυτά στένουν όλα φλωρία βενέτικα 125 λίτρες 19 σουλδία 4".

Η παράλληλη και ελεύθερη κυκλοφορία χρυσών και ασημένιων νομισμάτων δεν σημαίνει, βέβαια, και την ανάλογη ισότιμη κατανομή τους στα διάφορα κοινωνικά στρώματα· αντίθετα, καθώς διαπιστώνουμε, ο χρυσός συγκεντρώνεται στα χέρια των λαϊκών κι εκκλησιαστικών αρχόντων, της ιθύνουσας τάξης, καθώς και των μεγάλων εμπόρων. Το ασήμι κυκλοφο-

ρεί στα μεσαία στρώματα, ενώ οι μάζες των φτωχών στην κατώτερη βαθμίδα γνωρίζουν κατά βάση μόνο το "μαύρο" νόμισμα, δηλαδή το χάλκινο, που στην καλύτερη περίπτωση μπορεί να περιέχει και μικρή ποσότητα αργύρου.

Από την ποικιλία των ευρωπαϊκών νομισμάτων που κυκλοφορούν στον χώρο της Ανατολής, εκείνα που κυρίως έλκουν την προτίμηση του κοινού είναι τα βενετσιάνικα, τα οποία εξαιτίας των βενετικών κατακτήσεων είναι από τα πρώτα που διεισδύουν στην Ανατολή και ακολουθούν τα ισπανικά και τα αυστριακά τάλιρα. Αντίθετα, διαπιστώνουμε πλήρη απουσία των αγγλικών νομισμάτων παρά την κυρίαρχη οικονομική παρουσία των Άγγλων στον ευρύτερο χώρο της ανατολικής Μεσογείου από τα τέλη του 18ου αιώνα. Και οι Γάλλοι, μολονότι το εμπόριό τους ακμάζει στην Ανατολή κυρίως τον 18ο αι., χρησιμοποιούν νομίσματα άλλων κρατών, κατά προτίμηση ισπανικά, και μόνο τα ασημένια λουδοβίκια και οι πολλές τους απομιμήσεις θα βρουν καλύτερη υποδοχή εδώ.

Δεν θα αποφύγουμε την ανιαρή απαρίθμηση ορισμένων από τα νομίσματα, ευρωπαϊκών και οθωμανικών, περιορίζοντας όμως την αναφορά μας μόνο σε όσα απ' αυτά απαντώνται συχνότερα σε γραπτές πηγές της εποχής (εμπορικές αλληλογραφίες, δικαιιοπρακτικά έγγραφα, φορολογικά κατάστιχα), με δυο λόγια

στα τεκμήρια εκείνα όπου αποτυπώνονται οι οικονομικές λειτουργίες μίας κοινωνίας.

Στην κατηγορία, λοιπόν, των χρυσών ευρωπαϊκών νομισμάτων, το πλέον διαδεδομένο, το βενετικό φλωρί, το πασίγνωστο τσεκίνι, κομμένο στον τύπο του βυζαντινού υπέρπυρου με τη σταθερότητα του τύπου και του τίτλου του από την πρώτη του κοπή το 1284 ως την κατάλυση της βενετικής δημοκρατίας (1797) θα αποτελέσει τον χρυσό νομισματικό κανόνα της εποχής και θα καταστεί ο ρυθμιστής των άλλων νομισματικών συστημάτων για αιώνες ολόκληρους.

Το ούνγκαρο, το ούγγρικο δηλαδή ή μαντζάρικο φλωρί, ελαφρά κατώτερης αξίας από το βενετικό, θα έχει ευρύτατη κυκλοφορία στην Ανατολή, ώστε στα τέλη του 16ου αι. θα αποτελέσει το πρότυπο για τα ολλανδικά φλωριά.

Το φραντζέζικο φλωρί, το χρυσό λουδοβίκι (λοβίκι) θα κυκλοφορήσει στο πρώτο μισό του 17ου αι., ενώ το χρυσό ναπολεόνι θα το συναντήσουμε στην Ανατολή πολύ αργότερα, μόλις στις αρχές του 19ου αιώνα. Μεγάλη διάδοση είχαν οι ισπανικές, πορτογαλικές και γενουάτικες δούπιες (ντούμπλες) και ντουμπλόνια και τα μισά των νομισμάτων αυτών. Αραιότερα συναντάμε στις πηγές τη χρήση και κάποιων άλλων ευρωπαϊκών χρυσών νομισμάτων: το αυστριακό σοφερίνι (ή σοφρόνι), γνωστό και ως κρεμέζικο ή φλωρί βασιλι-

Εικ. 2: Κοπή του παρά με τη μέθοδο του σφυριού σε οθωμανικό νομισματοκοπείο (από μινιατούρα του 15ου αιώνα).

Εικ. 3: Βενετσιάνικα νομίσματα του 18ου αιώνα: ασημένιο τάλιρο (αριστερά), ασημένιο δουκάτο (κέντρο), χρυσό δουκάτο ή τσεκίνι (δεξιά).

κό· το φλωρεντινό φλωρίνι και το τριπλάσιό του ρου-
σπόνι ή ροσπόνι. Κι ακόμα σπανιότερα: ρώσικα ρούπλια
και ρωμάνικα, μάρκα γερμανικά (τ'αλμάρκα) και κάποτε
τα γαλλικά sequins du roi.

Πλουσιότερη είναι η ποικιλία και μεγαλύτερη η
διάδοση των αργυρών ευρωπαϊκών νομισμάτων, καθώς
το ασημένιο νόμισμα είναι το κατεξοχήν νόμισμα των
συναλλαγών. Και πρώτα, η πασίγνωστη και τόσο προ-
σφιλής λίρα (ή λίτρα), καταρχή λογιστική μονάδα του

Καρολίγγειου νομισματικού συστήματος όλων σχεδόν των ευρωπαϊκών κρατών με υποδιαίρεση 20 σολδία ή 240 δηνάρια, ως πραγματικό νόμισμα θα πρωτοκυκλοφορήσει στη Βενετία το 1472 (η λίρα Tron) και πολύ σύντομα σε νέα κοπή από το δόγη Mocenigo το 1475 (η λίρα mocenigo), θα ακολουθήσουν κι άλλες πολλές κοπές του νομίσματος αυτού, το οποίο, είτε ως πραγματικό είτε ως λογιστικό, θα γίνει ευρύτατα γνωστό σε Ανατολή και Δύση. Ταυτόχρονα με τη λίρα, αλλά περιορισμένα, θα κυκλοφορήσει στην Ανατολή και ο βενετικός μάρτσελος, νόμισμα μισής λίρας.

Η Βενετία, εξάλλου, θα κόψει και νομίσματα ειδικά για αποκλειστική κυκλοφορία στις κτήσεις της και για μισθοδοσία των πολιτικών και στρατιωτικών της υπαλλήλων που υπηρετούσαν εκεί: τορνέσια και

Εικ. 4: Ασημένια ζολότα Μουσταφά Γ' (1757-1774)

Εικ. 5:

Ασημένιο τάλτρο Μ. Θηρεσίας (1740-1780)

Εικ. 6:

Ισπανικό ρεάλι των οκτώ του Καρόλου Δ' (1788-1808).

δηνάρια, τάλιρα και γαζέτες για τα Ιόνια νησιά, καβαλίνες, bagattini και σιζίνια (για την Κύπρο), κατρίνια για την Κρήτη, γροσέτα και λεόνι για την Ανατολή κι άλλα για την Αρμάδα.

Ιδιαίτερη εκτίμηση και ζήτηση στην Ανατολή είχαν τα διάφορα ευρωπαϊκά τάλιρα (τάλαρα ή δόλαρα): σαξωνικά, αυστριακά, ολλανδικά (λεόνια ή ασλάνια) κι απ' όλα πιο πολύ τα ισπανικά (αλλιώς ρεάλια ή γρόσια ρεάλια στις ελληνικές πηγές) μονόστηλα και δίστηλα, οι αυστριακές ρεγγίνες, οι σεβιλιάνες, τα σκούδα (βενετικά, βαυαρικά, παπικά κι ισπανικά αναφερόμενα κι ως φίλιπποι αυτά τα τελευταία) κι ακόμα η αυτοκρατορική πετίτσα, η pezza των οχτώ, η γερμανική ζολότα και το 1/4 του ταλίρου, το γαλλικό τιμίνι, ιδιαίτερα αγαπητό στην Ανατολή λόγω του τύπου και του σταθερού τίτλου του.

Σε περιορισμένη κλίμακα θα κυκλοφορήσει και η γαλλική λίρα, η οποία στον προχωρημένο 18ο αι. θα αντικατασταθεί από το φράγκο. Στα μικρότερα ασημένια νομίσματα και λιγότερο σημαντικά για την Ανατολή συγκαταλέγονται τα γαλλικά gros tournois, τα καρλίνα, το ναπολιτάνικο gigliato (ο ιούλιος), το βενετικό tragiaro και το αυστριακό γροσίκι.

Χάλκινα ευρωπαϊκά νομίσματα ή μικρά ασημένια, με τόση όμως πρόσμιξη χαλκού ώστε να θεωρούνται χάλκινα (μονέδα κόκκινη), θα συναντήσουμε πε-

ριορισμένα στον χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας: σολδίνια, bezzi, χάλκινα υπέρπυρα, grimanì, γαζέτες χάλκινες, ούγγρικα κροϊτσάρια (αλλιώς βαγιόκοι), ιδού κάποια απ' αυτά.

Για τη μέτρηση μεγάλων χρηματικών ποσοτήτων οι Ευρωπαίοι χρησιμοποιούσαν τον γρούπο με περιεχόμενο 30 χρυσών νομισμάτων ή τη μπόρσα (borsa), ίση με 133 τσεκίνια περίπου.

Ας δούμε τώρα στις αντίστοιχες κατηγορίες τα οθωμανικά νομίσματα που παράλληλα κυκλοφορούσαν στον χώρο της Ανατολής. Το πρώτο χρυσό τούρκικο νόμισμα, που θα εκδώσει το 1478 ο Μωάμεθ είναι το altun, κομμένο στον τύπο του βενέτικου τσεκινιού κι άρα έμμεσα του βυζαντινού υπέρπυρου. Με την κοπή του νομίσματος αυτού, ο Σουλτάνος θα επιδιώξει και συμβολικά να δηλώσει τη μεγάλη πολιτική αλλαγή που επήλθε στον χώρο Ανατολής και Δύσης ως φυσικός διάδοχος του νεκρού βυζαντινού αυτοκράτορα.

Ανάλογα με το νομισματοκοπείο και τον τύπο τους, τα τούρκικα αυτά φλωριά (σουλτανίνα ή σερίφια) θα φέρουν τα προσδιοριστικά ονόματα: πολιτικά ή σταμπόλια, μισίρικα, μπαρμπαρέσικα, τουνουσλίδικα, τουραλιά, τζιτζιρλιά, φουντουκλιά, ζερμακούπια κ.ά. Κόπηκαν και πολλαπλάσια του altun, νομίσματα των 2, 3, 4 και 6, και μισό altun, ο νισφιές και ο ρουμπιές το τέταρτό του.

Και στο οθωμανικό νομισματικό σύστημα όμως το νόμισμα ευρείας κυκλοφορίας ήταν το ασημένιο. Το πρώτο αργυρό τούρκικο νόμισμα, ο περίφημος *akçe* ή *osmanî*, θα κοπεί το 1328 από τον Ορχάν Α' στον τύπο του άσπρου των Κορνηνών. Αρχικά με μεγάλη περιεκτικότητα ασημιού (900/1000), πολύ γρήγορα θα χάσει το βάρος του, φτάνοντας μόλις στο 1/3 τον 16ο αι. και η υποτίμησή του θα είναι ανεξέλεκτη, ώστε να καταντήσει στον 17ο αιώνα απλή λογιστική μονάδα. Στις αρχές του 17ου αι. (1618) θα κοπούν και νομίσματα των 10 άσπρων (*onluk*) και των 5, γνωστά ως πεντάρια.

Ο παράς, κομμένος στα μέσα του 17ου αι. (μεταξύ 1650-1656) θα έρθει να αντικαταστήσει το κενό που άφησε το άσπρο και θα διεκδικήσει –ανεπιτυχώς– μια θέση ως το αντίστοιχο των ξένων αργυρών παρόμοιων νομισμάτων. Εξάλλου, από τα τέλη του 16ου αι. ήδη κυκλοφορούσε στην οθωμανική αυτοκρατορία ασημένιο νόμισμα 3 άσπρων, το αιγυπτιακό *μαϊδι* (ή *μεδίνα*).

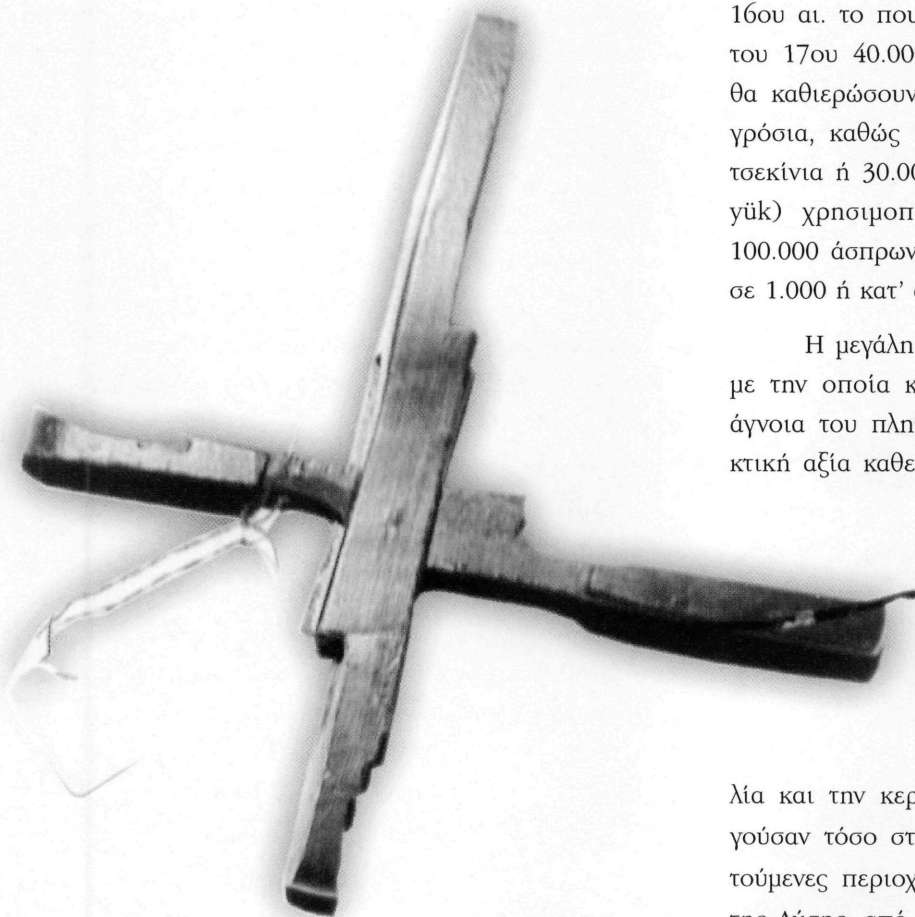
Λίγα χρόνια μετά την κυκλοφορία του παρά, το 1687, ένα άλλο ασημένιο νόμισμα, το γρόσι (πιάστρα, *ασλάνι*, ή *ρεάλι*) θα κάνει την εμφάνισή του δημιουργώντας νέο νομισματικό σύστημα, κατά το οποίο 1 γρόσι = 40 παράδες = 120 άσπρα. Τα πρώτα γρόσια ήταν ξαναχτυπημένα ολλανδικά τάλιρα, ενώ τα νέας κοπής ήταν ελαφρώς κατώτερα του ολλανδικού.

Και το νόμισμα αυτό όμως δεν θα ξεφύγει από την κακοδαιμονία της αλλοίωσης και της ξέφρενης υποτίμησης. Με περιορισμένη κυκλοφορία συναντάμε και δυό άλλους τύπους γροσιού, την πατάκα (κομμένη στο Αλγέρι) και το γρόσι σεβίλι (στην Αίγυπτο), καθώς και τα πολλαπλάσια ή υποδιαίρέσεις του γροσιού και του παρά: μπεολίκι (πεντάρι), ρούπι (δεκάρι), γερμιλίκι, ζολότα (νόμισμα 30 παράδων), τούλτι (1/2 ζολότας), εξντάρια, κατοστάρια, δίγροσο κ.ά.

Όλη όμως τούτη η ποικιλία και πληθώρα των τούρκικων αργυρών νομισμάτων είναι πλασματική, καθώς τα περισσότερα από αυτά και βραχύβια ήταν και περιορισμένης τοπικά κυκλοφορίας.

Όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, χάλκινα τούρκικα νομίσματα δεν κόπηκαν ποτέ στην οθωμανική αυτοκρατορία. Τον ρόλο του μικρού ευτελούς νομίσματος έπαιζε το μαγκίρ ή γεδίκ, που κι αυτό όμως ξεκίνησε ως ασημένιο με μεγάλη πρόσμιξη χαλκού· το νόμισμα αυτό ταυτίζεται με τον *bakır para* ή το *ruî* (το αιγυπτιακό *fels*), η φόλλα των ελληνικών πηγών, από το βυζαντινό φόλλις ή φολλερών.

Για τους υπολογισμούς μεγάλων νομισματικών ποσοτήτων οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν το πουγγί (*kise*), πραγματικό πουγγί με σταθερό βάρος περιεχομένων νομισμάτων, ενώ ο αριθμός των άσπρων αύξανε όσο το βάρος τους ελαττωνόταν· έτσι, στο α' μισό του

Εικ. 7: Βιζανές ή φλουροζυγαριά.
(Λαογραφική Συλλογή Μυκόνου).

16ου αι. το πουγγί περιείχε 30.000 άσπρα, στα μέσα του 17ου 40.000 και τέλος 50.000 άσπρα. Αργότερα θα καθιερώσουν και το ρωμέικο πουγγί, ίσο με 500 γρόσια, καθώς και το χρυσό πουγγί, ίσο με 15.000 τσεκίνια ή 30.000 γρόσια. Ο όρος φορτίο (φόρτωμα, yük) χρησιμοποιείται για να αποδοθεί ποσότητα 100.000 άσπρων, ενώ ο θησαυρός (hazne) αντιστοιχεί σε 1.000 ή κατ' άλλους σε 10.000 πουγγιά.

Η μεγάλη ποικιλία νομισμάτων και η ελευθερία με την οποία κυκλοφορούσαν σε σχέση και με την άγνοια του πληθυσμού για την πραγματική ανταλλακτική αξία καθενός, ευνοούσε υπερβολικά την κιβδη-

λία και την κερδοσκοπία: εστίες κιβδηλίας λειτουργούσαν τόσο στις βενετοκρατούμενες και τουρκοκρατούμενες περιοχές όσο και έξω απ' αυτές, σε πόλεις της Δύσης, από ιδιώτες αλλά και από τις ίδιες τις κυβερνήσεις. Παραχάραξη ασκείται στα περισσότερα νομίσματα· εκείνα όμως που κατεξοχήν προσφέρονται και υφίστανται τη μεγαλύτερη αλλοίωση, είναι ασφαλώς τα δημοφιλέστερα νομίσματα, τα πιο διαδεδομένα, με δύο λόγια τα ασημένια. Φυσικά, κατά της κιβδηλίας λαμβάνονται μέτρα από τις Αρχές, προληπτικά (ζύγισμα και έλεγχος των νομισμάτων) και αυστηρά κατασταλτικά μέχρι θανάτωσης των παραχαρακτών,

Εικ. 8: Κοπή βενετσιάνικων νομισμάτων με σφυρί
(18ος αιώνας), (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,
τ. 11, σ. 185).

αλλά αυτό δεν εμποδίζει την εξάπλωση και διαιώνιση του φαινομένου.

Το νόμισμα όμως, τόσο παρόν στη βενετοκρατούμενη και τουρκοκρατούμενη Ανατολή, εκτός από τις συναλλακτικές του λειτουργίες επιτελεί παράλληλα και άλλες χρήσεις: αποθησαυρίζεται, θάβεται δηλαδή σε τοίχους και αυλές, μπαίνει στα σεντούκια και κλειδώνεται –κυρίως το χρυσό νόμισμα– αφιερώνεται στις εκκλησίες, γίνεται αμανάτι ή αποτελεί μέρος του γυναικείου στολισμού επιτελώντας έτσι και ρόλο κοσμήματος. Στις περιπτώσεις αυτές το νόμισμα χάνει τη βασική του λειτουργία, απονομισματοποιείται.

Η λατρεία του χρήματος, μάλιστα του καλού νομίσματος, φαινόμενο διαχρονικό και "διαταξικό", θα έχει θετική πρόσληψη στις συνειδήσεις των ανθρώπων και η κατοχή χρήματος θα ταυτιστεί με εξωοικονομικά πλεονεκτήματα, σχεδόν θα αναχθεί σε ηθικές αξίες, όπως ρεαλιστικά διατυπώνεται στην παροιμιώδη φράση:

«Έχεις γρόσι, έχεις γνώση.

Έχεις άσπρα και φλωριά,

έχεις και καλή καρδιά».